

УДК 159.942.5.029.4]:378.147:159-051
DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-2.30>

А. І. Стеценко

викладач кафедри менеджменту освіти і практичної психології
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ ФРУСТРАЦІЙНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми структури фрустрації студентів як емоційно-поведінкового явища. Встановлено, що у вітчизняній психології недостатньо розроблена цілісна модель фрустрації майбутніх психологів, яка б орієнтувалась на суб'єкта переживання і поєднувала структурні та функціональні аспекти.

В основі теоретичного вирішення проблеми переживання фрустрації майбутніми психологами авторкою обрано суб'єктно-діяльнісний підхід. Це дозволяє їй розрізняти суб'єкта діяльності та об'єктивно усвідомлений стан фрустрації, який виникає внаслідок вимушеного припинення діяльності як вмотивованої активності, спрямованої на задоволення актуальної потреби. За допомогою суб'єктно-діялісного підходу та здійсненого аналізу психологічних джерел авторка розробила структурно-функціональну модель фрустрації майбутніх психологів.

У пропонованій структурно-функціональній моделі фрустрації студентів-психологів авторка інтегрує вертикальний (мотиваційно-потребовий) та горизонтальний (емоційно-поведінковий) виміри фрустрації. При цьому вони включають взаємодію структурних компонентів фрустрації, в горизонтальному вимірі якої виражається функціональна основа, а у вертикальному – незадоволена потреба внаслідок порушення вмотивованої діяльності. Саме на основі вітчизняних розроблень, переважно в суб'єктно-діялісному підході, авторка пропонує структурно-функціональну модель фрустрації студента як основу для емпіричного дослідження її змістових особливостей у майбутніх психологів з урахуванням вимог до професії та нормативних криз в процесі фахової підготовки.

Основними критеріями прояву фрустрації авторка вважає спрямованість та фіксацію поведінкової реакції у відповідь на негативний емоційний стан, який виникає внаслідок незадоволення потреби. Негативний емоційний стан розглядається як «ядро» фрустрації і переживається у формі астеничних емоцій чи негативних почуттів. Феноменологічно фрустрація переживається як прикрість, фізичний дискомфорт, тривожність, страх, агресія, яка може бути вираженою або ж прихованою. Також пропонується включити в структурно-функціональну модель фрустрації типізацію спрямованості та фіксації: авторка розрізняє імпульсивну, екстрапульсивну та інтрапульсивну спрямованість фрустраційної поведінки, а також фіксацію на перешкоді (фрустраторі), на самозахисті чи на задоволенні потреби.

***Ключові слова:** фрустрація, фрустраційна ситуація, фрустраційний стан, фрустраційна поведінка, фрустратор, фіксація та спрямованість емоційно-поведінкової реакції, прояв фрустрації.*

Актуальність та постановка проблеми. Серед очевидних труднощів фахової підготовки молодшої людини залишається замало вирішеною проблема попередження та подолання фрустрації, яка виникає в учбово-професійній діяльності, інтимно-особистісних стосунках, умовах проживання та праці, у спілкуванні з батьками. Переживання нормативних криз юнацького віку та періоду ранньої юності в умовах фінансової та/або особистісної залежності, незадоволеність обраною професією чи закладом вищої освіти, непорозуміння з однолітками та викладачами створюють несприятливе психологічне підґрунтя для виникнення негативних емоційних переживань – фрустрацій. Особливого значення набуває означена проблема для студентів, які оволодівають психологічним фахом, насамперед, практичною психологією. Оскільки сучасна психологічна практика вимагає фундаментальної підготовки

особистості фахівця, а не рівня його академічної обізнаності, то саме незадоволення особистісних потреб, які відображаються і виражаються у всій соціально детермінованій системі ставлень студента, стає причиною потенційної неготовності майбутнього психолога до надання якісної та варіативної допомоги клієнтам.

Наукове вирішення проблеми виникнення фрустраційних переживань загалом стосується поняття фрустраційних ситуацій. Однак нас цікавить суб'єктивне явище (феномен), тобто фрустрація як внутрішньо організований процес переживання конкретного емоційного стану, який продукує відповідну поведінкову реакцію. Саме організація цього процесу є науковим інтересом, який спонукає нас у статті дослідити теоретичну модель цього явища у майбутніх психологів. При цьому ми спираємось на загальні уявлення про фрустрацію у студентів різних спеціальностей,

результати теоретичних розроблень та емпіричних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У вітчизняних та зарубіжних психолого-педагогічних дослідженнях проблема фрустраційних переживань серед студентів вичерпано та повно майже не досліджена. В англomовних наукових джерелах, як правило, досліджується фрустрація учнів, а не студентської молоді. Крім того, фрустраційні стани у майбутніх психологів в українській психології не представлені зовсім. Натомість фрустрація у дорослих досліджена в медичній та педагогічній галузях психології [2; 13].

Фрустрації студентів-психологів у зарубіжній науці досліджували О.А. Овсяннікова та А.В. Лихачова. Зокрема, у вибірці обсягом у 83 особи було виявлено, що серед студентів переважає самозахисний тип фруструючої реакції (37,3%), а перешкодно-домінуючий та вимушено-наполегливий виражені менше (31,3% і 30,4% відповідно). Також встановлено, що переважає заперечення значущості фруструючої ситуації (імпунітивна спрямованість реакції – 50,0%), трохи менше виражена екстрапунітивна спрямованість (31,1%), що свідчить про схильність у звинуваченні інших. Нарешті, мінімально виражена інтрапунітивна спрямованість (18,9%), що означає неготовність нести відповідальність за ситуацію та відчувати провину [8]. На жаль, дослідниці не поставили за мету встановити зв'язок між явищем фрустрації та особливостями фаху, яким оволодівають досліджувані.

Відсутність цілісної теоретичної моделі переживання фрустрацій майбутніми психологами з урахуванням структурних та функціональних особливостей цього явища вимагає ґрунтовних досліджень. Насамперед, у вітчизняній психології бракує теоретичних розроблень, які б означили та вирішили проблему суб'єкта переживання фрустрації, детермінації його імпульсивних та/чи довільних дій в ситуації вибору емоційно-поведінкової реакції. Таку реакцію, на нашу думку, розглядають або як емоційний стан (гнів, розчарування, тривожність тощо), або як поведінкову реакцію (агресія, уникнення, фантазування тощо) безвідносно до «ядра» фрустрації – власне переживання стану незадоволеної потреби [4; 14]. Теоретичне вирішення проблеми однобічних уявлень щодо структури фрустрації, зокрема у студентів-психологів, полягає, на нашу думку, в поєднанні емоційного стану (стану фрустрації) з поведінковою реакцією (формою прояву фрустрації).

Мета статті – теоретично представити та обґрунтувати структурно-функціональну модель фрустрації студентів-психологів.

Виклад основного матеріалу. У психологічних словниках поняття «фрустрація» визначають як психічний стан переживання невдачі,

що виникає як емоційно-вольове напруження за наявності об'єктивних (зовнішньо детермінованих) чи суб'єктивно (внутрішньо детермінованих) визначених непереборних перешкод на шляху до поставленої мети. Високий рівень фрустрації часто призводить до дезорганізації діяльності, зниження її ефективності, агресії, тривожності. Поведінкова реакція фрустрованої особистості може бути спрямована на причину незадоволеної потреби (фрустратора), на дію фрустратора чи на самого себе. Загалом фрустрація сигналізує про інтенсивність негативного ставлення особистості до причин, які породили фрустраційну ситуацію [10, с. 734].

Явище фрустрації розвивається ще в ранньому дитячому віці як негативний прояв незадоволення актуальної потреби в оволодінні предметом або як наслідок неочікуваної заборони дорослого [11, с. 381], [9, с. 443]. Отже, спрямованість на оволодіння предметним світом та протидія батьківським заборонам онтогенетично лежить в основі розвитку фрустрації як негативного емоційно-поведінкового явища, в якому розрізняють фрустратора (причину незадоволення) та фрустраційну реакцію. При цьому структуру фрустрації та її функціональну організацію не варто трактувати в системі поведінкових поглядів за типом «стимул-реакція»: ми надаємо перевагу суб'єктно-діяльнісному підходу, згідно з яким між стимулом і реакцією завжди існує когніція, – вибір суб'єктом шаблонної або творчої поведінкової реакції внаслідок боротьби мотивів.

У психологічному словнику на сайті Американської Психологічної Асоціації при визначенні фрустрації особливу увагу приділяють попередньому досвіду особистості, на основі якого вона очікує заданий результат в процесі задоволення потреби. Отже, задоволення потреби – це процес, обумовлений досвідом переживання емоційних станів внаслідок відомої суб'єкту діяльності плану та розгортанню відповідних дій на основі знань, вмінь та навичок, і фрустрація виникає як порушення стереотипу задоволення потреби, принаймні, у одній чи в декількох його процесуальних компонентах.

Переживання фрустрації феноменологічно проявляється прикрістю, загальним дискомфортом, тривожністю, страхом, гнівом, який може бути вираженим або прихованим. Надлишкова психічна напруженість у стані фрустрації обумовлюється багатьма чинниками: вагомістю ситуації, наявністю досвіду виходу з подібних переживань, ригідністю чи мобільністю психічних функціональних структур, які забезпечують ефективне включення студентів у навчально-професійну діяльність та її розвиток.

Є.П. Ільїн вважає, що позитивні стани, зокрема у студентів, пов'язані із задоволенням потреб

і потягів, негативні – з їх відстроченням, появою перешкод, неможливості досягти мети. Стенічні стани підвищують продуктивність і ступінь інтеграції всіх функцій організму і, навпаки, – астеничні стани призводять до дезадаптації поведінки, до погіршення результатів навчально-професійної діяльності [4]. Однак, астеничні стани є лише функціонально останнім проявом фрустрації та не розкривають структуру цього явища з урахуванням мотиваційних та поведінкових аспектів.

Неможливість відповідати соціальним очікуванням та прагнення якнайшвидше досягти високого соціального статусу переживається студентами у стані внутрішнього конфлікту, незадоволення собою. А.І. Захаров дослідив важливі ознаки не тільки таких внутрішніх конфліктів, але й стану фрустрації, який в структурі цього конфлікту є мало усвідомленим емоційним тлом (стресом), на якому відбувається боротьба мотивів, протиріч тощо [3]. При цьому структура фрустрації в даному випадку виражена лише у проявах, зовнішніх (симптоматичних) ознаках того внутрішнього явища, суть якого полягає у незадоволенні та протиріччі. Отже, важливо визначити центральне утворення, ядро фрустрації студента, яке проявляється в ґрунтовно досліджених емоційно-поведінкових формах та неузгодженій мотивації.

Нами було розроблено теоретичну модель фрустрації студента на основі структури цього явища, яку запропонувала Н.Ю. Максимова (дивись рисунок 1). При цьому ми орієнтувались

не тільки на провідну (професійно-навчальну) діяльність студентів, але й на їх особистісні та соціальні сфери життя, в яких може виникнути відповідно особистісна чи соціальна фрустрація. Вчена виділила три елементи фрустрації: фрустратори, власне емоційний стан, поведінкові реакції.

Життєві ситуації часто призводять до блокування у задоволенні потреб, до краху надій і планів особистості студента, до відмови від складних цілей, до змін у структурі самосвідомості внаслідок значних зрушень у «Я-концепції». Такі ситуації об'єктивно переживаються як важкі. Саме такі проблемні ситуації, які мають переважно соціальну природу, слід мати на увазі при вживанні поняття «фрустратор».

«Ядром» фрустрації вважається психічний стан, який виникає під впливом фрустраторів. Це може бути стан розчарування, пригніченість, злість і ненависть до фрустратора. Однак можлива також активна внутрішня переорієнтація особистості на нові цілі та плани замість тих, від яких довелося відмовитися.

Найважливішими компонентами фрустрації є ті реакції або захисні психологічні механізми (і процеси їх використання), якими особистість відповідає на вплив фруструючих ситуацій, прагнучи змінити свій стан [7].

Отже, на основі праці Н.Ю. Максимової ми встановили, що фрустратор – явище об'єктивне, а його суб'єктивне переживання називається фрустрацією. Ось чому в структурі фрустрації ми виді-

Рис. 1. Структурно-функціональна модель переживання фрустрації у студентів

ляємо лише два, а не три компоненти, як показано на рисунку 1.

Прояв фрустрації в поведінці, на нашу думку, є об'єктивним станом, вимушеним прагненням змінити об'єктивну дійсність, яка не задовольняє суб'єктивно значущі актуальні потреби. Іншими словами, поведінковий компонент фрустрації полягає у суб'єктно-об'єктній інтеграції мотиваційно-потребової та емоційно-поведінкової сфер особистості студента у змінених формах поведінки, які включені в діяльність. Ось чому емоційний компонент (менший овал на рисунку 1) «включений» в поведінковий компонент (більший овал): фрустраційна реакція виникає у відповідь на фрустраційний стан, і, змінюючи дійсність або ж ставлення до неї, суб'єкт намагається змінити, насамперед, свої негативні (астенічні) емоції – ядро фрустрації. Саме тому доцільно говорити про фрустрацію як про емоційно-поведінкове явище.

Представлена на рисунку 1 модель фрустрації структурно представлена у єдності емоційного та поведінкового компонентів (горизонтальний вимір), а функціонально відображає зв'язок між задоволенням та незадоволенням потреби, що посилює або ж зменшує інтенсивність психічного напруження (вертикальний вимір).

Є.П. Ільїн вважає, що фрустрація виражається в трьох формах поведінки: екстрапунітивній, інтрапунітивній та імпульсивній [4]. Вони становлять тип спрямованості у поведінковому компоненті.

Екстрапунітивна форма пов'язана з агресивними реакціями. У людини з'являються дратівливість, озлобленість, впертість, прагнення досягти поставленої мети будь-якою ціною. Поведінка стає мало пластичною, примітивною, використовуються раніше засвоєні зразки поведінки. При цьому людина посилюється на обставини, що склалися, або звинувачує в невдачі кого завгодно, але тільки не себе.

Інтрапунітивна поведінка характеризується тривожністю, пригніченістю, мовчазністю. У невдачі особистість звинувачує лише себе саму, починає обмежувати свої інтереси, знижує рівень домагань, а часом і облишає діяльність, вважаючи себе нездатною до неї.

Імпульсивна форма поведінки має місце у фруструючій ситуації, коли вона оцінюється як малозначуща. Таке знецінення виступає своєрідним захисним механізмом.

Проблему фіксації фрустраційної реакції досліджував С. Розенцвейг і визначив три її типи:

1) з фіксацією на перешкоді, яка посилюється незалежно від того, чи сприятлива, несприятлива або незначна;

2) з фіксацією на самозахисті, коли особистість активно звинувачує кого-небудь, заперечує або не визнає власної провини, ухиляється від докору, спрямована на захист свого Я;

3) з фіксацією на задоволенні потреби з намаганням знайти конструктивний вихід із конфліктної ситуації за допомогою інших осіб або ж прийняттям на себе відповідальності вирішити ситуацію; впевненість у тому, що час і хід подій призведуть до її вирішення [14].

Зважаючи на вище представлені класифікації, ми пропонуємо розглядати поняття «прояв фрустрації» як одне з дев'яти комбінацій типу спрямованості і типу фіксації емоційно-поведінкової реакції студента. Саме так вирішується низка наукових проблем у диференціації об'єктивних причин фрустрації, що визначають її суб'єктивне переживання (нами представлено модель цього переживання), та вираження або прояву фрустрації як об'єктивного явища, яке можливо дослідити емпірично (насамперед, методом тестування).

Представлена нами модель може бути застосована в емпіричних дослідженнях студентів будь-яких спеціальностей, оскільки її змістове наповнення залежить не тільки від змісту фахової підготовки, але й від закономірних для всіх студентів кризових переживань на другому курсі навчання, особливостей стосунків з батьківською сім'єю або ж у власній сім'ї, після народження дитини, труднощів поєднання праці з навчанням у студентів-заочників.

Відомо, що студенти-психологи переживають кризу на третьому курсі, коли розширення базових та практично-орієнтованих знань на тлі кризового переходу від юнацького віку до ранньої дорослості супроводжується внутрішнім «порівнянням» попередніх, до вступу у заклад вищої освіти, уявлень про професію та сформованою моделлю фахівця, які суперечать одне одному [6]. Крім того, майбутні психологи фруструють у зв'язку з глибоким самопізнанням своєї особистості, результати якого можуть потребувати суттєвих змін в особистісному та професійному самовизначенні, коли реальне «Я» не відповідає ідеальному, виникають внутрішні конфлікти на рівні самоідентифікації та боротьби протилежних мотивів в системі автономних підструктур особистості – субособистостей [1; 5]. Однак найбільш принциповою особливістю фрустраційних переживань студентів-психологів є спрямованість їх пізнавальної активності на самотерапію: цей мотив найчастіше має місце у виборі професії психолога. Тобто, здобути професію психолога означає, насамперед, пізнати себе та допомогти собі. Ось чому рівень незадоволеності собою, сумніви у вірності обраного професійного шляху можуть посилити фрустрацію саме у студентів психологічної спеціальності.

Висновки. На основі порівняльного аналізу теоретичних розроблень в зарубіжній та вітчизняній психології було встановлено, що фрустрація – це емоційно-поведінкове переживання, яке функціонально відображає та виражає незадоволення

потреби в процесі її вмотивованого задоволення в діяльності.

Структурно фрустрація включає взаємодію емоційного та поведінкового компонентів. Емоційний компонент – це астеничний емоційний стан, який представляє собою «ядро» фрустрації і виникає як наслідок фруструючої ситуації – об'єктивно та суб'єктивно означеної в свідомості суб'єкта діяльності неможливості або призупинення задоволення потреби внаслідок дії фрустратора. Такий стан називається фруструючим і може виникати без об'єктивних причин (фрустраторів) лише як суб'єктивно означене незадоволення потреби з різним рівнем співвідношення усвідомлених та неусвідомлених мотивів діяльності. Наприклад, у людей з аутоагресивними чи мазохістськими схильностями свідоме незадоволення потреби є невротичним задоволенням прихованих (неусвідомлених) потреб при свідомій аутофрустрації. Отже, у вертикальному вимірі фрустрація завжди відображає рівень тягіння суб'єкта до задоволення або незадоволення актуальної потреби, яка може виконувати різні функції: компенсаторні, розвивальні (розвиток волі) тощо. Саме потребово-мотиваційна основа фрустрації визначає її структуру – горизонтальний вимір.

Обидва виміри фрустрації інтегровані нами у представленій вище структурно-функціональній моделі, яку можна взяти за основу в емпіричних дослідженнях переживання фрустрації студентами, зокрема майбутніми психологами. При цьому поведінковий компонент досліджуваного явища є фрустраційною реакцією, тобто об'єктивованою формою поведінки, яку можна дослідити емпірично. Цей компонент включає фрустраційний стан і виражає його як прояв фрустрації. Іншими словами, без фрустраційного стану немає фрустраційної поведінки.

Найбільш значущими критеріями емпіричного дослідження фрустрації майбутніх психологів є спрямованість та фіксація фрустраційної (емоційно-поведінкової) реакції. Встановлено, що спрямованість на різні причини фрустраційної ситуації має три типи: на самозвинувачення та пошук причин у собі (інтрапунітивна); на знеціненні емоційного стану щодо потреби, яка не була задоволена (імпунітивна); на звинуваченні інших та пошуку причин в обставинах загалом (екстрапунітивна). В першому випадку суб'єкт «пояснює» причини фрустрації як самодетермінацію, в другому – як внутрішню детермінацію, в третьому – як зовнішню. Саме так ми розрізняємо самодетермінацію – як причинність в суб'єкті (Я, Его, Самості, самосвідомості) – та внутрішню детермінацію – як причинність в суб'єктивному (в особистісних властивостях, станах, потребах тощо).

Фіксація фрустраційної реакції також має три типи: фіксація на перешкоді, на самозахисті, або

ж на задоволенні потреби. Отже, прояв фрустрації – це одна з дев'яти комбінацій типу спрямованості та типу фіксації емоційно-поведінкової реакції студента.

Розроблена нами теоретична модель фрустраційних переживань (переживання фрустрації) базується на засадах суб'єктно-діяльнісного підходу і в подальших дослідженнях буде інтегрована в модель розвитку фрустраційної толерантності майбутніх психологів як актуальної наукової проблеми.

Література:

1. Боброва Л.Г. Психологічні особливості внутрішньоособистісних конфліктів майбутніх психологів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2014. 200 с.
2. Горяча Т.С. Особливості психічного здоров'я осіб із «соматогенною фрустрацією» (на прикладі хворих на остеохондроз) : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.04 ; Харк. мед. акад. післядиплом. освіти. Харків, 2007. 19 с.
3. Захаров А.И. Своеобразие психического развития детей. *Психология детей с нарушениями и отклонениями психического развития* : хрестоматия / сост. В. М. Астапов, Ю.В. Микадзе. Санкт-Петербург : Питер, 2001. С. 93–129.
4. Ильин Е.П. Психофизиология состояний человека. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 412 с.
5. Кучеренко Є.В. Поняття внутрішньо особистісного конфлікту у динамічній психології та психосинтезі. *Гуманітарний корпус* : збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії / Є.В. Кучеренко, Ю.В. Решетняк. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. Випуск 17. С. 93–96.
6. Кучеренко Є.В. Професійне самовизначення майбутнього психолога : теорія і практика : навчально-методичний посібник. Київ. : Видавничий Дім «Слово», 2014. 192 с.
7. Максимова Н.Ю. Психологія адиктивної поведінки : навч. посіб. Київ.: ВПУ «Київський університет», 2002. 308 с.
8. Овсяникова Е.А. Особенности поведения студентов-психологов в ситуациях фрустрации. *Наука и инновации – современные концепции* : сборник научных статей по итогам работы Международного научного форума, г. Москва, 31 мая 2019 г. / отв. ред. Д.Р. Хисматуллин. Москва : Издательство Инфинити, 2019. Том 2. С. 74–80.
9. Психологический словарь / под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова. 2-е изд., перераб и доп. Москва : Астрель : АСТ : Транзиткнига, 2006. 479 с.
10. Словарь практического психолога / сост. С.Ю. Головин. Минск, 1998. 800 с.

11. Степанов С.Ю. Психология рефлексии: проблемы и исследования / С. Ю. Степанов, И. Н. Семенов. *Вопросы психологии*. 1985. № 3. С. 31–40.
  12. Харченко, С.В. Вплив соціального інтелекту на особливості поведінки курсантів ЗВО зі специфічними умовами навчання в ситуаціях фрустрації та стресу. *Право і безпека*. 2019. № 1 (72). С. 111–116.
  13. Холодова О.О. Психологічні засоби запобігання та корекції фрустрації у професійній діяльності молодих учителів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 ; Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Київ, 2003. 18 с.
  14. Rosenzweig S. Adolescent Form supplement to the basic manual of the Rosenzweig Picture-Frustration (P-F). *Study*. St. Louis, MO : Rana House, 1981.
-

Stetsenko A. I. Theoretical model of frustration experiences of future psychologists

The theoretical analysis of the problem of students' frustration structure as an emotional and behavioral phenomenon is carried out in the article. It has been found that the integral model of frustration of the future psychologists is insufficiently developed in the national psychology, which would be focus on the participant of experience and combine structural and functional aspects.

The author considers the subject-activity approach as lying as the basis on the theoretical solution of the problem of experiencing frustration by the future psychologists. This allows to distinguish between the subject of activity and the objectively aware state of frustration that arises from the forced cessation of activity as a motivated activity aimed at meeting an urgent need. On the basis of subject-activity approach and performed analysis of psychological sources, the author has developed a structural-functional model of frustration of future psychologists.

The author took up the idea of the definition of frustration: it is a mental state of experiencing failure, which arises as an emotional-volitional stress in the presence of objective (externally determined) or subjectively determined (internally determined) insurmountable obstacles towards the set-up goal. High level of frustration often leads to disorganization of activity, decrease of its efficiency, aggression and anxiety. The behavioral response of a frustrated individual can be directed to the cause of an unmet need (frustrator), to the action of the frustrator or to oneself. In general, frustration signals the intensity of a person's negative attitude to the reasons that gave rise to the frustration situation.

The researcher believes that student frustration should not be considered unilaterally: as a condition or as a reaction to a frustrating situation. It is an experience that combines a negative emotional state and behavior in response to that state. In their unity the frustration is suggested to be regarded as an emotional and behavioral phenomenon that arises on its functional basis - the inability to satisfy the need. In addition, the causes of frustration, in her opinion, have different origins: external or internal determination and self-determination as a conscious and willful refusal to satisfy the need.

In the proposed structural-functional model of frustration of students-psychologists, the author integrates the vertical (motivational-needy) and horizontal (emotional-behavioral) measurements of frustration. In this case, horizontal measurement involves the interaction of structural components of frustration, which expresses a functional basis or vertical measurement - an unmet need due to impaired motivated activity. It is based on domestic developments, mainly in the subject-activity approach, that the author proposes a structural and functional model of student frustration as a basis for empirical research of its semantic features in future psychologists, taking into account the requirements for the profession and regulatory crises in the process of professional training.

As the main criteria for the manifestation of frustration the author considers the orientation and fixation of the behavioral response in response to the negative emotional state that arises due to disaffection of need. A negative emotional state is seen as the «core» of frustration and is experienced in the form of asthenic emotions or negative feelings. Phenomenologically, frustration is experienced as annoyance, physical discomfort, anxiety, fear, aggression that can be expressed or hidden. It is also proposed to include in the structural and functional model of frustration typification of orientation and fixation: the author distinguishes between the impulsive, extrapunitive and impunitive orientation of frustration behavior, as well as fixation on an obstacle (frustrator), on self-defense or on satisfaction of need.

Key words: *frustration, frustration situation, frustration state, frustration behavior, frustrator, fixation and orientation of emotional-behavioral reaction, manifestation of frustration.*